

A HAGYOMÁNYOS MAGYAR NÉPI KULTÚRA TÖRTÉNETI-TÉRBELI TAGOLÓDÁSA

Borsos Balázs

A nemzetközi néprajzi vizsgálatokban már a 19. század folyamán nyilvánvalóvá vált, hogy a kultúra jelenségeinek eredetét és történetét nem lehet sem feltárni, sem értelmezni anélkül, hogy a kultúra térbeli voltát figyelembe ne vennénk. Ez a felismerés vezetett oda, hogy egy-egy adott etnikumon belül is különböző, az emberi létet jellemző jegyek vizsgálata alapján térben struktúrált, tehát területileg elkülönülő csoportokat határozott meg a kutatás. A területi egységek alapvetően két: belső, illetve külső szempontból vizsgálhatók. Mivel a kultúrával foglalkozó tudományok központi megállapítása, hogy az embercsoportok identitása elsősorban a *mi és ők* megkülönböztetésén alapul, kézenfekvő lenne, hogy a területi csoportosítást is belső szemlélettel igyekezzünk elvégezni. Ám figyelembe kell venni, hogy míg egyes települések, sőt egyes nagyobb helységeken belül létező településrészek lakói is rendelkeznek elkülönítő mi-tudattal, ez a tudat az egyre nagyobb egységek megfogalmazásakor egyre kevésbé jelenik meg, pontosabban csak egyes, általában történelmi okok miatt jobban összetartó közösségek esetében mutatható ki. További probléma, hogy még kisebb területi egységek szintjén sem tárta föl a kutatás a közösségi identitással rendelkező csoportok olyan struktúráját, amely a teljes magyar nyelvterületet lefedi. Ezért ha a teljes magyar népi kultúra régióit kívánjuk meghatározni, öndefiníciók és önnevezések mellett gyakran óhatatlanul külső, a tudományos vizsgálat által meghatározott és nevesített egységeket kell használnunk.

A kultúra területi tagolódására ható tényezők

Bár az európai és a magyar kutatásban évtizedek óta elfogadott tény, hogy az egyes tudományágak (földrajz, történelem, nyelvészet) segítségével meghúzott határok gyakran nem esnek egybe a kulturális határokkal, mégis leszögezhetjük, hogy történelmileg aránylag tartós és jól kimutatható területi egységeket általában több, különböző szempontrendszer által húzott határok egybeesése jelez, és ezeket a kulturális régiókat nem egyes jelenségek megléte vagy meg nem léte, hanem az őket jellemző jelenségcsoportok összetétele alapján határozhatjuk meg.

Földrajzi viszonyok

A földrajzi viszonyok közül a kulturális tagolódásra elsősorban azok hatottak, amelyek az emberek mozgásának útjában akadályt képeztek: a *domborzat* és a *forlyóvizek*. Bár a többi természeti tényező (éghajlat, talaj, növényzet) is hatott az életmódra és ennek révén a kulturális jellegzetességekre, azok elsődlegesen az első kettő függvényében változtak, illetve kisebb jelentőségűek voltak. A legmarkánsabb akadályt a Kárpátok karéja képezi: őshonos magyar településterület rajta kívül csak Moldvában találunk. A Kárpát-medencében a magyarok által lakott vidéket már a területi tagolódás első főlvetődése idején alapvetően négy részre osztották: Dunántúlt, Alföldöt, Felföldöt és Erdélyt. Ezeket elsősorban valamilyen földrajzi akadály választja el egymástól, s nevük is földrajzi eredetű. A magyar tájszemlélet

a nyelvterület középpontjából, a Duna–Tisza közéről indul ki, ezért az Alföldön is megkülönböztetnek Tiszántúlnak nevezett területet. Emiatt a legnyugatibb egység, amelyet az Alföldtől a Duna vonala választ el, a Dunántúlt, a domborzatilag magasabban elhelyezkedő északi régió a Felföld, illetve a keletre, az erdővel fedett hegyek mögötti rész az „erdőn túli” (Erdély). A földrajztudomány térfeosztása azonban elsősorban a domborzathoz kötődik, az Alföld határát a 200 méteres tengerszint feletti magasságnál húzza meg, s ezért például a Duna jobb partján levő Mezőföld földrajzi szempontból még az Alföld, míg kulturálisan a Dunántúlt része. Az Alföld és Erdély kulturális határa is ott bizonytalan, ahol a domborzati váltás kevésbé markáns: a Szamos, a Kraszna és a Maros völgyében. A népi tájszemléletben azonban a folyók erőteljes határt alkotnak: a Szigetköz, Bodrogek, Taktaköz, Tiszazug mind folyók vonala által kijelölt terület.

Történelem

Markáns csoporttudat, amely a települési területek elkülönülését jelentkezik, a magyar nyelvterületen sok esetben a magyar nép etnogenezisében részt vett, az utóbbi évszázadokban magyarul beszélő, ám önnevezésük miatt elkülönülő népelemekhez köthető (*Jászság* – Jászság, *kunok* – Kiskunság, Nagy-kunság). Más, az etnogenezisben szerepet játszó népelemek (pl. besenyők) neve területi egységként nem maradt fenn. Bár maig kérdéses, hogy a *székelyek* mennyiben eredtek a magyaroktól eltérő etnikai gyökerekről, területi különállásuk a történelem során igen jellegzetes volt (Székelyföld, székely székek). **5** **7** E három csoport (valamint a *hajdúk* – Hajdúság) mi-tudata a feudális Magyarország rendi tagolódására vezethető vissza: előjogaik elkülönítették őket a jobbgyóktól, s ezek hosszú évszázadokon át tartó védelmezése a csoporttudatot nagyban erősítette.

A *politikai határok* változása, illetve tartós volta is hozzájárulhat kulturális különbségek létrejöttéhez. A magyar nyelvterület túlnyomó többsége az utóbbi 1000 év nagyobbik felében egyetlen politikai alakulathoz, a Magyar Királysághoz tartozott. Az *Oszmán Birodalom* terjeszkedése nyomán a 16–17. században a magyar nyelvterület három részre szakadt, a fennmaradt Magyar Királyság és az Alföldön túl is terjedő hódoltság területének közti gyakran változó határvonalnak inkább csak a keleti fele alkot markáns kulturális határt. **8** **9** **10**

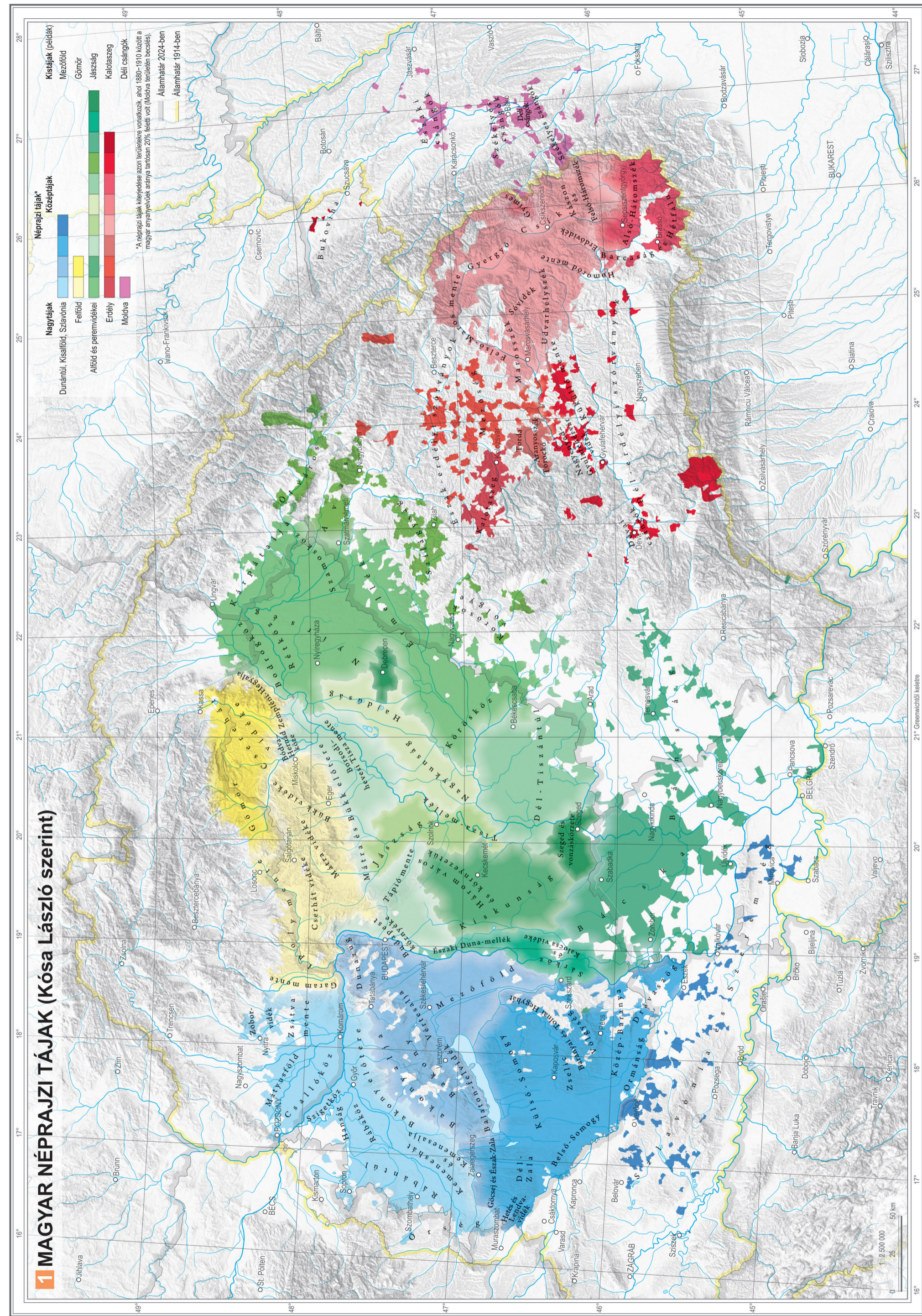
Az Alföldöt két részre kimutatható kulturális különbség elsősorban a *pusztitással* magyarázható: az északkeleti területen megmaradtak az aprófalvak, míg a középső vidékeken csak a nagyobb települések éltek túl a hódoltságot, s a kottak utóbb maguk körül tanya-világot. A hódoltság idején kialakult, részben független *Erdélyi Fejedelemség* kulturális *elkülönülése* is elsősorban innen datálható, és a magyar nyelvterületen a leghatározottabb kulturális különbség maig Erdély és a többi terület között mutatható ki. A hódoltság idején erősen megritkult lakosság *újratelepülése* az Alföldön a megmaradt góccokból (pl. Jászság), illetve az északi területekről indult meg, ráadásul a török által legtovább megszállt, majd 1778-ig (a határ mentén

1873-ig) Habsburg katonai közigazgatás alatt maradt Bánság újratelepítése jórészt nem magyarokkal történt. Ez okozta, hogy – különösen az Alföld déli részein (Bácska, Bánság) – meglehetősen kevert a kulturális kép, és karakteres területi eltérések elsősorban ott mutathatók ki, ahol a rendi elkülönülés, illetve ahol nagyvárosi központok (Debrecen, Szeged, három város: Kecskemét–Nagykőrös–Cegléd) kisugárzása hatott. Az 1920-as *trianoni* békeszerződés következtében a kulturálisan egységes magyar településterületeket *új államhatárok* vágták ketté, amelyek – különösen a II. világháború után – nehéz átjárhatóságuk miatt erősítették az idővel egyébként is zajló kulturális változásokon alapuló különbségeket.

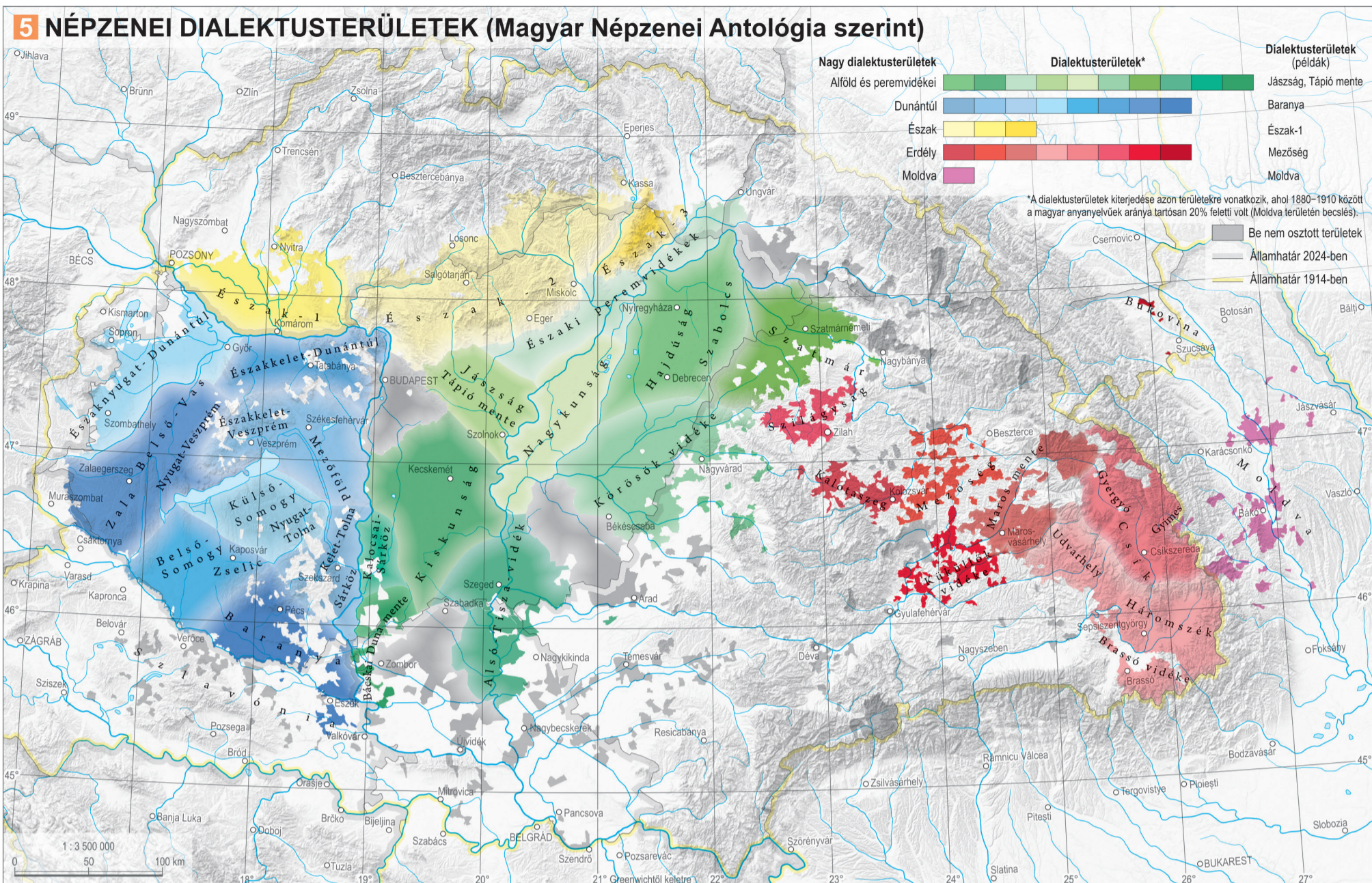
Közigazgatás

A Magyar Királyság történetének nagyobb részében a királyi vármegyékből a 13. században kialakult nemesi vármegyék alkották a közigazgatási egységeket, amelyeket különböző szabadalmak területek egészítették ki. Ezt a rendszert 1870 és 1886 közt jogi szempontból újraforgalmazták **20**. Bár a *vármegyék* neve és kiterjedése az idők folyamán változhatott, számos vármegye sok száz éven át rögzült területi-közigazgatási egység volt, és ez az elkülönülés sok helyen kulturális szempontból is határt jelenthet. A mai dunántúli vármegyék határvonala például a 15. századtól a 20. század közepéig szinte semmit sem változott, csak az elcsatolt területekről maradt vármegyeteredékeket egyesítették. A történelmi nevek összevont formáikban a mai vármegyrendszerben is megjelennek, és átalakítás helyett a szocializmus időszakában is inkább csak „racionalizáltak” egyes megyék területét. A vármegyehatárok gyakran földrajzi tényezőkhöz (folyók, vízválasztók) is kötődnek, ám például Somogy vármegye természeti határai nem ilyen markánsak, a népi tudatban (Somogyország) mégis elkülönül Zalától, illetve Tolnáttól, Baranyától, bár a kutatás szerint a vármegyehatár éles kulturális határt nem alkot. A vármegyékben belül, elsősorban a 17–20. században jelentősebb szerepet betöltő kisebb közigazgatási egységek, a járások is lehetnek kulturális egységek, bár jóval kisebb jelentőségűek.

A világi közigazgatási egységeken kívül a kulturális tagolódást befolyásolhatta az *egyházi közigazgatás* is. A vármegyrendszerrel párhuzamosan kialakított, ám több megyét is átfogó püspökségek külső, illetve belső egységeinek (esperességek, főesperességek) határa kezdetben megegyezett a megyehatárokkal, ám a történelem folyamán ez megváltozott **7**. A képet bonolyítja, hogy míg a világi struktúra mindvégig azonos alapon maradt, a hitújítás után megjelent evangélikus és református felekezetek csak kezdetben követték a korábbi egyházi közigazgatást. A hódoltság idején elsősorban a konventeken, zsinatokon összeülő gyülekezetekből, alulról szerveződtek kisebb egységek, és csak a 18. században alakították meg az egyházkerületeket. Ezek a reformátusok esetében például nem a vármegyék, hanem a katonai kerületek alapján jöttek létre, az egységes magyar református egyház pedig csak az 1881-es debreceni zsinat eredményeként született meg, majd a Trianont követő szétszakítottság után, a Kárpát-medence egészét ismét átfogva, 2009-ben alakult újjá.

7 Az aratóünnep zenészei, Porsalma (Szabolcs-Szatmár m., 1951)

8 Koszorúköszöntő tánc a Bodrogközben, Alsóberecki (Zemplén vm., 1936)

A magyar népi kultúra régiói

Hangsúlyozni kell, hogy a területi tagolódás most következő leírása a leginkább kifejtett, a 19–20. század fordulóján jellemző képet adja. A kulturális jelenségek változása, vándorlása miatt ez a kép a történelem során folyton változott, és a felvázolt kép is részben történeti folyamatok eredménye. Barabás Jenő véleménye szerint „bizonyos táji különbségek semmi másnak nem tekintendők, mint csupán időbeli különbségek”. A 20. század folyamataira elsősorban a táji különbségek elmosódása volt jellemző. A 19. század folyamán szabályozott folyók már könnyebben legyőzhető akadályt jelentettek, és a technika fejlődésével, utak, hidak, vasutak építésével a domborzat elválasztó jelentősége is csökkent. Bár az új politikai és közigazgatási határok új választóvonalak erősödéséhez vezettek, az országokon belüli és kisebb részben a határokon áthaladó migráció is csökkentette a területi elkülönülést. Magyarországon a vármegyék jogi, politikai és gazdasági szerepének visszaesése és a járásek 1984–2013 közötti „szüneteltetése” szintén a területi különbségek halványodása felé mutatott. A tömegkommunikáció és a benne használt „pesties” beszédmód uralkodóvá válása a tájnyelvek visszaszorulását eredményezheti, bár a legújabb kutatás szerint bizonyos területi tagolódás továbbra is megmarad.

A kutatás a magyar népi kultúra tagolódását jelenleg három szinten: a **nagy, közepes és kistérségi** szintjén határozza meg. Egyes kistérségekben lehetnek olyanok, akár csak néhány településre kiterjedő **mikrorégiók** is, amelyek közvetlen környezetüktől valamilyen ok miatt (szigetjelleg, markáns mi-tudat vagy öktudat) elkülönülnek. A tagolódásról a nagy- és a kis-, illetve mikrorégiók szintjén a néprajztudományban általában konszenzus uralkodik, a középrégiós felosztás azonban jóval több problémát rejt magában, így nem véletlen, hogy e szint kutatása is inkább csak újabban merül föl.

Kulturális nagyrégiók

A nagyrégiós felosztás – noha nem ilyen néven – már a földrajzi szemlélet megjelenése, azaz a 19. század eleje óta azonos struktúrát követ, legfeljebb az egyes nagyrégiókat elválasztó határok helyzete vitatott. A tagolást a Kárpát-medence földrajzi szerkezete és politikai-közigazgatási felosztása sugallja. Az Alföldet a dombo-

9 Kisleánykák körtánca, Sióagárd (Tolna vm., 1928)

10 Táncoló párok, Méra (Kolozs vm., 1941)

e két határ (de különösen a déli) elmosódottságának. Az északi nagyrégió sajátos helyzete okozza, hogy mindössze egyetlen „pont” van, ahol mind a hagyományos, mind a számítógépes elemzés szerint három nagyrégió találkozik: a magyar nyelvterület legnagyobb városa, Budapest környéke. A főváros így mind a három nagyrégió kulturális, földrajzi és gazdasági erőit és előnyeit ki tudja használni. A számítógépes elemzés kimutatása szerint az északi, a középső és az átmeneti nagyrégió találkozásánál a mai Magyarország egyik legnépesebb városa, Miskolc terül el.

Kulturális középrégiók

A nagyrégiós felosztás alatti szintek esetében a néprajzkutatás már nem tudja következetes struktúrában lefedni a teljes magyar nyelvterületet. Még az esetenként néhány településre, illetve néhány tíz négyzetkilométerre kiterjedő kistérségeket tekintve is akadnak olyan területek, amelyeket a kutatás hiányosságai miatt sem meghatározni, sem beosztani nem lehet. Ilyenkor legfeljebb a földrajzi szempontokat alkalmazhatja a kutatás. A középrégiós felosztás azonban még problematikusabb, valójában inkább csak segédeszköz, hogy földrajzi, közjogi vagy kulturális szempontból elkülöníthető nagyrégiókba szervezzük a kisebb egységeket.

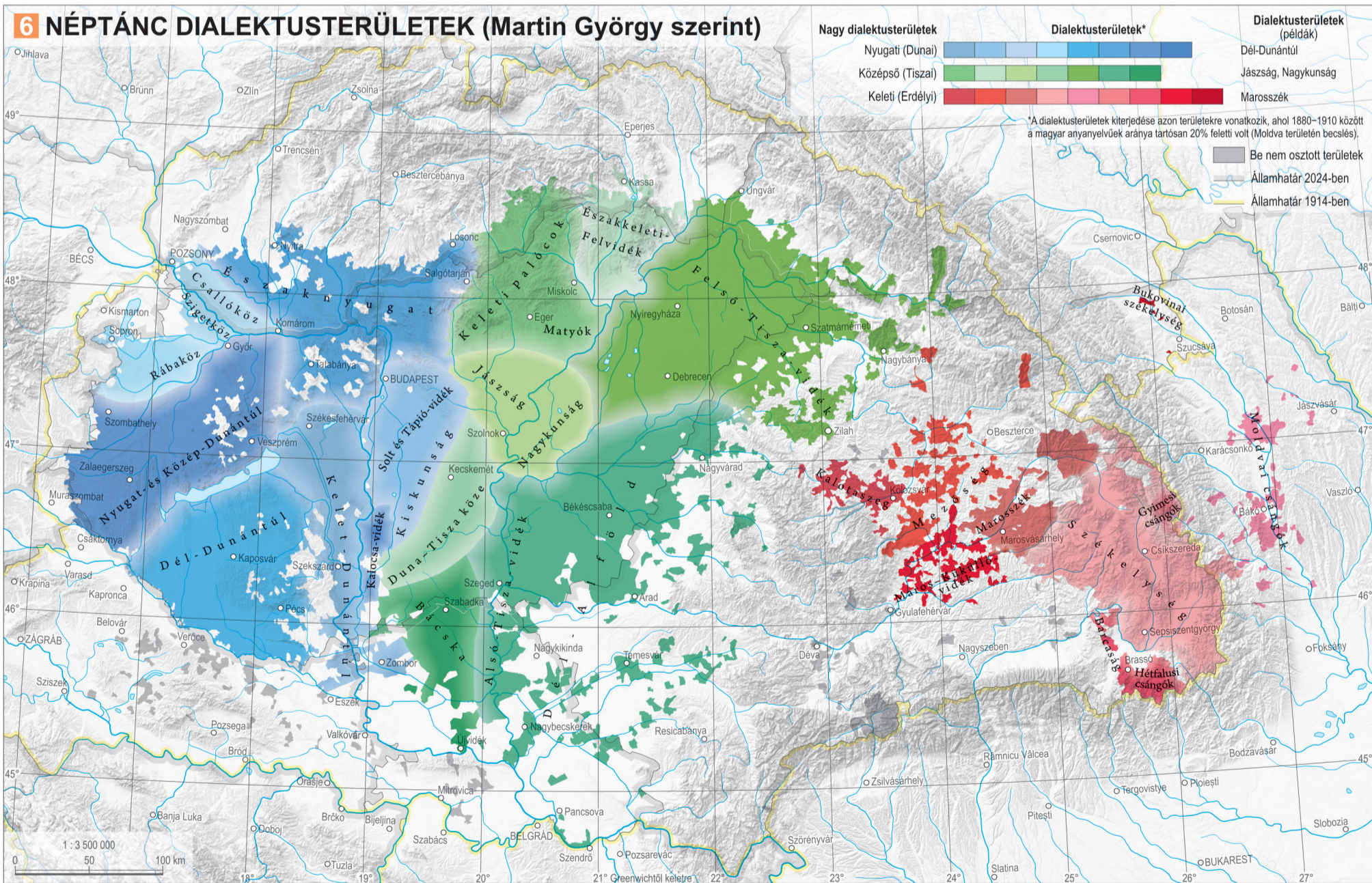
Kósa László szintézisében összesen 26 közepe nagyrégió területi egységre osztotta a magyar nyelvterületet. A Magyar Néprajzi Atlasz lapjain térképezett kulturális jelenségek csoportelemzése ennél valamivel kevesebb, (Moldvát is ilyennek számítva) **18 középrégiót** határozott meg. Nyugat-Erdély és a Felföld kivételével azonban a kétféle felosztás térbeli szerkezete nem tért el jelentősen egymástól.

A nyugati nagyrégiót Kósa földrajzi és kulturális szempontok alapján három egységre osztotta: a Kisalföld–Nyugat-Dunántúl együttese mellett elkülönítette a Dél-Dunántúlt nagyjából a Zala–Balaton–Sió–Duna vonala mentén, illetve a Balaton–Sió-vonaltól északra eső Közép- és Kelet-Dunántúlt. E három közepes egységtől közigazgatási és kulturális okok miatt is elválasztotta a Dráván túli szlavóniai nyelvszigetet. A kulturális csoportelemzés ezt a felosztást lényegében megerősítette, ám Szlavóniát Dél-Dunántúlhoz sorolta, míg a Dunától északra eső néprajzi területet külön egységként mutatta ki. Bár a nyelvészet ezen a területen szintén három nyelvjárási régiót különböztet meg, a kulturális és nyelvészeti határok azonban nem esnek egybe, például a Kisalföld nem a nyugati, hanem a középső nyelvi régióba osztható. Hiába tagolt azonban földrajzilag a nyugati nagyrégiót, a középrégiókat nehezebb jól körülhatárolható kistérségekre bontani: a népi kultúra a 19–20. század fordulóján az újkori társadalmi fejlődésnek köszönhetően egységesebb képet mutat, mint az Alföldön, az ottanihoz hasonló nagyrégiós központok, illetve központ–periféria viszonyok itt nem mutatott ki.

Az északi nagyrégió területén jóval nehezebben lehetett kisebb egységeket (akár a kistérségi szintjén is) meghatározni, a néprajzkutatás itt is elsősorban a földrajzi, illetve a nyelvészeti felosztás alapján tájékozódik. Noha

11 Csángó leányok körtánca, Klézse (Bákó m., 1931)

séget határozott meg; **Vargyas Lajos**, illetve a Magyar Népzenei Antológia szerkesztői pedig ennél is részletesebb képet alkottak.

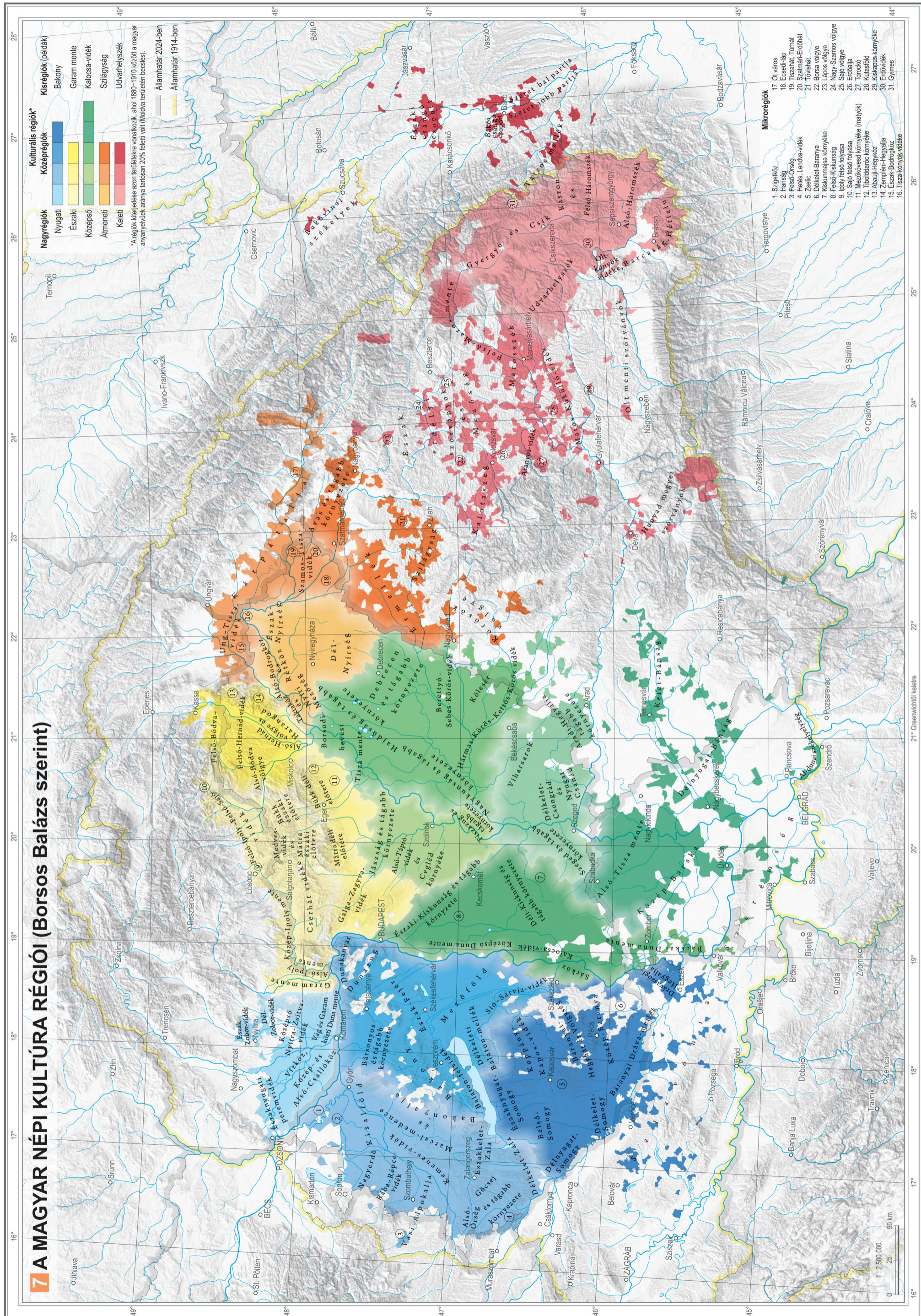
A néptánc területi tagolódására vonatkozó alapvető összegzést az 1970–80-as években **Martin György** vé-

gezte el. A tánc területi tagolódásának vizsgálata azóta is az általa lerakott alapokon nyugszik. A kutatás a tánc terminológiája, a táncnak a paraszti életben betöltött szerepe, a kapcsolódó zenekíséret, a tánc szerkezeti felépítése, motívumkincse, téralakzata és a táncszkö-

zök használati módja területi típusainak egymásra vetítéséből állapít meg dialektusokat. Maga Martin nagy és közepes dialektusterületeket mutatott ki, s noha térképet nem közölt, leírásai révén az egységek legtöbbször jól elhatárolhatók.

VIII.

HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2024

7 A MAGYAR NÉPI KULTÚRA RÉGIÓI (Borsos Balázs szerint)

12 Fekete-Körös vidéki magyarok, Magyarremete (Bihar vm., 1911)

a magyar táj kutatás legelső művének, Szeder Fábriának a palócokról szóló, 1819-ben a Tudományos Gyűjteményben megjelent tanulmánya tekinthető, éppen az északi népterület e néven elkülönített csoportjának meghatározása máig tudományos viták forrása; nemcsak közjogi kiváltságát, de eltérő etnikai, illetve kulturális jellegét sem sikerült meggyőzően bizonyítani, és önelnevezésként nem volt használatos, valójában egy nyelvészeti meghatározás került a néprajzi irodalomba. Ugyanakkor a néprajzi vizsgálatok az északi nagyrégióban a Sajó és a Rima folyók mentén mutattak ki egy sajátos kulturális határt. A Sajó esetében ezt a kulturális csoportelemzést megerősítette. Az utóbbi módszerrel egy további kulturális határvonalat lehet az Északi-középhegység gerincvonala mentén fölfedezni, melynek mentén a Nógrád–Abauji-medencesor és az Észak-alföldi-peremvidék kultúrája elkülönül.

A nyugati és északi nagyrégióktól eltérően a középső nagyrégió területe a néprajzkutatás szintézise szerinti közepes egységek szintjén sokkal határozottabb struktúrát mutat, nagytáji központokat, központi területeket és peremvidéket lehet megragadni. Ezek elsősorban a rendi kiváltságok megőrzéséért folytatott küzdelem, illetve a polgárosulás folyamán lezajlott változások és alkalmazkodás eredményeként jelennek meg. A kutatás az Alföldön két nagytáji központot különített el, melyek közül Szeged (népességkibocsátás révén is) sokkal nagyobb területre terjesztette ki hatását, mint Debrecen. A Kecskemét, Nagykovács és Cegléd alkotta „három város” már kevésbé önálló, inkább a Kiskunsággal alkot jellegzetes egységet. A területileg elkülönülő jász–kun szabadalmas területek: Kiskunság, Jászság, Nagykovács egy-egy nagyobb egység központját jelentik, az utóbbi az etnikai alapok nélküli rendi-katonai kiváltságok alapján megkülönböztetett Hajdúsággal együtt. A néprajzkutatás szintézise szerint a perifériát alkotó területek általában már csak földrajzi tényezők alapján határozhatók meg. Közülük kivételt képez a 18. század folyamán közjogilag különálló, vegyes lakosságú Bánság és a Bácska néhány része (elsősorban a fokozatosan magyar népességűvé váló Tisza mente). A Bácska–Bánság együttesen kívül a középső nagyrégióban közepes méretű egységként a néprajzkutatás elkülöníti még az alföldi Duna mentét, az Alföld északi peremvidékét, a Körösök vidékét és a Dél-Tiszántúlt. A kulturális csoportelemzés közepes nagyságú régióként lényegében hasonló, csak kevesebb egységből álló rendszert állapít meg. Egy-egy középrégió magvát alkotja a Kiskunság, a Jászság és a Nagykovács–Hajdúság együttese. Az előbbi nyugat, az utóbbi kelet felé magában foglalja a Duna mentét, illetve a Körösök vidékét a nagyrégiós határig, a Jászság köré pedig a Tisza mente közép-alföldi területe osztható. A Dél-Tiszántúlt, illetve a Bácska és a Bánság is egy-egy közepes méretű kulturális régiót alkot.

Az átmeneti nagyrégió belső felosztása már egyértelműen a földrajzi helyzet alapján végezhető el: a Nyírség és tágabb környezetén kívül az Alföld északkeleti peremvidéke alkot további egy-egy középrégiót. A terület központja a kissé magasabban fekvő homokvidék,

a Nyírség, míg körülötte alacsonyabban fekvő, gyakran árvizek által előtörtött síkság található. Bár kulturális jelenségek alapján (viselet, építkezés, díszítőművészet) is lehet különbségeket tenni, az alacsonyabban fekvő részt mégis természetrajzi elemek (folyók és mocsarak) alapján osztják föl kistérségekre. A számítógépes vizsgálat kimutatta, hogy a Tisza két partja – a hasonló természeti környezethez szükséges alkalmazkodás miatt – ebben a nagyrégióban is összefügg. Az Alföld peremvidékei Erdély irányában a természetföldrajzi határoknál (hágóknál) zárulnak: különösen a Fekete- és a Sebes-Körös völgyében 12. Az utóbitól északra levő román–magyar vegyes lakosságú Szilágyság azonban domborzatilag nyitottabb, és kulturálisan átmenetet képez Erdély felé. Az Avas-hegység előtti magyar falvak, illetve a Felső-Tisza völgyében levő városok (öt város) már szintén szórványhelyzetben vannak a román, illetve a ruszin népesség között.

A keleti nagyrégió földrajzi helyzete és több évszázados közigazgatási elkülönülése, illetve nemzetiségi összetétel (a román etnikum többsége) okán a többi nagyrégióval leginkább elválogó terület. A földrajzi környezet tagoltsága, és egyes közép- és kistérségi sziget-szerű, illetve szórványhelyzete miatt könnyebben bontható kisebb területi egységekre. Moldvát, illetve a Székelyföldet közepes egységként nemcsak a történeti és néprajzi kutatás, hanem a csoportelemzés is elkülöníti, Gyimést, Bukovinát és az Olt menti szórványokat is az utóbbihoz sorolja. Lényegében Nyugat-Erdély is egyetlen kulturális középrégió, bár a Székelyföldhöz hasonló közjogi elkülönülése híján több földrajzilag meghatározott közepes egységre is bontható (pl. Kalotaszeg 13, Aranyos-vidék és Torockó, Mezőség, Maros–Küküllő-vidék). Közülük homogén magyarlakta vidék csak Kalotaszeg és Mezőség egyes részein található (az utóbbi területen a lakosság nagyobb része vegyes etnikumú falvakban él). Az erdélyi Borsá és a tőle északra futó folyócskák völgyében, valamint a Lápos mentén egy-egy település képviseli már csak a magyar etnikumot, míg a többi területen az utóbbi időkben már szórványként él a magyarság, s igazából e kistérségi inkább történeti szempontból fontosak. Dél-Erdélyt az utóbbi évszázadokban már inkább román és német (erdélyi szász) nyelvű népesség lakta, itt a Küküllők mentén, Vajdahyad környékén, illetve az Olt folyó tágabb környezetében elsősorban találunk magyarokat. A Felső-Maros völgye viszont már közvetlenül érintkezik a legnagyobb, ma is aránylag homogén magyar tömbsel, a Székelyfölddel. Bár a határorzókkel azonosított székelyek nyoma a magyar nyelvterület számos pontján fellelhető, évszázadokon át fennmaradt mi-tudattal csak itt, a Keleti-Kárpátokban rendelkeznek. A történeti különállás miatt sokáig egységesnek tekintett középrégió belső tagolódását a közigazgatási egységek (Csíkszék 14, Háromszék, Marosszék, Udvarhelyszék) szerint tekintette át a néprajz, ezt az éles elhatárolást azonban az újabb kutatás csak részben igazolta. Maros- és Udvarhelyszék például nem a hajdani közigazgatási határok, hanem inkább a folyóvölgyek alapján tagol-

13 Kalotaszegiek úton a templomba, Körösfi (Kolozs vm., 1930-as évek)

14 Ezer Székely Leány Napja, Csíksomlyó (Csík vm., 1933)

ható. A Csíkhöz tartozó Kászoni kulturálisan inkább Háromszékre hasonlít, a szintén Csíkhöz csatolt Gyimes pedig hegyvidéki településterület és kultúrája miatt külön kistérségnek tekinthető. A Kárpátokon túli moldvai magyarokat a kutatás hagyományosan nyelvi alapon osztja fel északi, déli, illetve székelyes csoportokra, az újabb vizsgálatok azonban ennél tagoltabb struktúrát mutatnak.

Kulturális kis- és mikrorégiók
A kis- és mikrorégiók elkülönítése voltaképpen a kutatói szándéktól függ. Az első, nem csak tudománytörténeti érdekességekért felfogható tagolás Viski Károly nevéhez köthető. Viski 1938-ban több mint száz néprajzi, etnikai, földrajzi, közjogi alapon meghatározott kis egységet nevezett meg. Közöttük szinte alig akad olyan, amelyet a későbbi vizsgálatok azonos néven ne különítettek volna el (pl. Szépmező Háromszéken). Azon néprajzi tájak, kisebb kulturális egységek száma is elenyésző, amelyek Viski, legalább futólag, meg nem említett volna (pl. Medvesalja, Zoboralja, Tolnai-, Bányai-Hegyhát). Mindazonáltal így is kimutathatók olyan területek, amelyek sem jellegzetes földrajzi, sem népi névvel nem fedhetők le. Megnevezésükben Viski a vármegyéket vette alapul („vasiak”, „baranyaiak”).

A néprajzi vizsgálat által kimutatott tagolás tehát Viski után már nem sokat változott, néhány új, népi eredetű vagy tudományos kutatáson alapuló tájmeghatározásnak (pl. Kutasföld a Maros és Küküllő között, illetve Erdőalja Kalotaszeg és a Mezőség között) a gondolkodásba emelése mellett fő feladatának a szempontrendszerek tisztázását és a területi egységek elhatárolását tarthatja. A korábbi néprajzi kutatás adatain alapuló összefoglalójában Kósa László a 20. század végén összesen 90 néprajzi kistérséget határozott meg. Ugyanakkor egyes kulturális aspektusok (pl. népzene, néptánc) kutatói ezeknél sokkal több kis egységgel számolnak (az új stílusú népzene esetében több mint 130, a néptáncot tekintve legalább 140 a számuk). A Magyar Néprajzi Atlasz adatainak csoportelemzése 77 kulturális kistérséget tekintett jellegzetes kis léptékű tagolásnak. Az atlasz adatain alapuló számítógépes kulturális hasonlóság-vizsgálattal egybevetett, a földrajzi, nyelvészeti, néprajzi szempontrendszert is beépítő szintézis végül összesen 103 kistérséget tudott kimutatni, amely struktúra 15 kistérségben belül még további 31 jellegzetesen elkülönülő mikrorégióval is kiegészíthető. Az utóbbi felosztás azonban természetesen nem egyezik, nem egyezhet meg a népi térszemlélet alkotta tagolással. Az is nyilvánvaló, hogy a tudományos szintézis által meghatározott 103+31 kis- és mikrorégió a néprajztudomány nem ismeri egyforma mélységben. Azt is meg kell ismételni, hogy ez a gazdag tagoltság elsősorban a 19–20. század fordulójának képét tükrözi. A népi kultúra 20. századi változásai (elsősorban az anyagi kultúra területén) az egységesülés irányába hatottak, és bár a magyar nyelvterületen a táji különbségek valószínűleg még sokáig nem tűnnek el, ezek ma sokkal kisebb léptékűek, inkább csak kulturális árnyalatokban mutatkoznak meg, és inkább tudati tartalmakhoz kötődnek.

Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)

www.nemzetiatlasz.hu

<i>Szerkesztőbizottság</i>
Kocsis Károly (elnök)
Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkenyi Zsombor (titkár),
Gercsák Gábor, Kincses Áron, Kovács Zoltán, Zentai László

<i>Kartográfiai Tanácsadó Bizottság</i>
Zentai László (elnök)
Bartos-Elekes Zsombor, Bottlik Zsolt, Buga László,
Gede Máttyás, Gercsák Gábor, Györffy János, Márton Máttyás,
Orosz László, Török Zsolt Győző, Ungvári Zsuzsanna

MNA Állam és nemzet kötet

<i>Kötetszerkesztők</i>
Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkenyi Zsombor, Gercsák Gábor, Kincses Áron

<i>Fejezetszerkesztők</i>
Bába Iván, Borsos Balázs, Buga László, Győri Ferenc, Hajdú Zoltán, Halmai Péter, Hevesi Attila, Juhász Dezső, Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Kulcsár Gabriella, Máttyás Szabolcs, Pál Viktor, Török Zsolt Győző, Várkonyi László

<i>Képszerkesztő</i>
Magyar Árpád

<i>Szakmai lektor</i>
Probáld Ferenc, Gercsák Gábor, Bereznay András (V. fejezet térképei)

<i>Nyelvi lektor</i>
Kálóczy Katalin, Gercsák Gábor

<i>Borítóterv</i>
Mezei Gáspár – HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Arculatterv, tipográfia</i>
Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Sokszorosítás</i>
Keskeny és Társai 2001 Kft. keskeny nyomda.hu

<i>A kiadvány megjelenéséhez támogatást nyújtott:</i>
Magyarország Kormánya
HUN-REN, Magyar Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia

A kötet szerkesztésének lezárása: 2024. július 1.

ISBN 978-963-9545-55-7ö
ISBN 978-963-9545-69-4

MAGYARORSZÁG NEMZETI ATLASZA

ÁLLAM ÉS NEMZET

<i>Szerzők</i>
BÁBA IVÁN
BÁRTH M. JÁNOS
BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
BENEDEK JÓZSEF
BICZÓ KRISZTINA
BOLLÓK ÁDÁM
BOROS LAJOS
BORSOS BALÁZS
BUGA LÁSZLÓ
CSÜLLÖG GÁBOR
FINTA ISTVÁN
FRISNYÁK SÁNDOR
GYŐRI FERENC
HAJDÚ ZOLTÁN
HALMAI PÉTER
HARDI TAMÁS
HEGEDŰS ÁBEL
HEVESI ATTILA
HONVÁRI JÁNOS
HORVÁTH FRIDERIKA
HUBAI LÁSZLÓ
JANKÓ ANNAMÁRIA
JUHÁSZ DEZSÓ
KITANICS MÁTÉ
KOVALCSIK TAMÁS
KRISKA OLIVÉR
KULCSÁR GABRIELLA
KVECK PÉTER

MARTON TIBOR
MASEK ZSÓFIA
MÁTYÁS SZABOLCS
MORVAI TÜNDE
NAGY MIKLÓS MIHÁLY
NEMERKÉNYI ZSOMBOR
OLÁH KRISZTINA
PÁL VIKTOR
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA
PAP JÓZSEF
PAP NORBERT
REMÉNYI PÉTER
SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA
SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT
TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ
TRINGLI ISTVÁN
UJVÁRY GÁBOR
VADÁL ILDIKÓ
VÁRKONYI LÁSZLÓ
ZAGYI NÁNDOR
ZENTAI LÁSZLÓ

CSÜLLÖG GÁBOR
DEMETER GÁBOR
†DOMANOVSKY GYÖRGY
†ENGEL PÁL
FINTA ISTVÁN
†GLASER LAJOS
GÓRA ZOLTÁN
GYŐRI FERENC
HAJDÚ ZOLTÁN
HALMAI PÉTER
HARDI TAMÁS
†HARKAI IMRE
H. KÉRDŐ KATALIN
HONVÁRI JÁNOS
HORVÁTH FRIDERIKA
HUBAI LÁSZLÓ
JANKÓ ANNAMÁRIA
JUHÁSZ DEZSÓ
KITANICS MÁTÉ
†KNEZSA ISTVÁN
KOCSIS KÁROLY
KÓKAI SÁNDOR
KOMORÓCZY BALÁZS
KÓSA LÁSZLÓ
KOVÁCS ZOLTÁN
KOVALCSIK TAMÁS
†KRESZ MÁRIA
KRISKA OLIVÉR
KULCSÁR GABRIELLA
KVECK PÉTER
†MARTIN GYÖRGY
MARTON TIBOR
MASEK ZSÓFIA

MÁTYÁS SZABOLCS
MORVAI TÜNDE
†NAGY IVÁN
ÖRDÖG ISTVÁN
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA
PÁL VIKTOR
PAP JÓZSEF
PAP NORBERT
REMÉNYI PÉTER
SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT
SOÓS ESZTER
SZABÓ TAMÁS
SZÓKE BÉLA MIKLÓS
TÁTRAI PATRIK
TEKNŐS LÁSZLÓ
TINER TIBOR
TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ
UJVÁRY GÁBOR
VADÁL ILDIKÓ
VÁNDOR ANDRÁSNÉ
VÁRKONYI LÁSZLÓ
ZAGYI NÁNDOR

<i>Térkép- és ábraserzők</i>
†BARABÁS JENŐ
BÁRTH M. JÁNOS
BENEDEK JÓZSEF
BERTUS ZOLTÁN
BICZÓ KRISZTINA
BOLLÓK ÁDÁM
BOROS LAJOS
BORSOS BALÁZS
BUGA LÁSZLÓ
B. TÓTH ÁGNES

CSÜLLÖG GÁBOR
DEMETER GÁBOR
†DOMANOVSKY GYÖRGY
†ENGEL PÁL
FINTA ISTVÁN
†GLASER LAJOS
GÓRA ZOLTÁN
GYŐRI FERENC
HAJDÚ ZOLTÁN
HALMAI PÉTER
HARDI TAMÁS
†HARKAI IMRE
H. KÉRDŐ KATALIN
HONVÁRI JÁNOS
HORVÁTH FRIDERIKA
HUBAI LÁSZLÓ
JANKÓ ANNAMÁRIA
JUHÁSZ DEZSÓ
KITANICS MÁTÉ
†KNEZSA ISTVÁN
KOCSIS KÁROLY
KÓKAI SÁNDOR
KOMORÓCZY BALÁZS
KÓSA LÁSZLÓ
KOVÁCS ZOLTÁN
KOVALCSIK TAMÁS
†KRESZ MÁRIA
KRISKA OLIVÉR
KULCSÁR GABRIELLA
KVECK PÉTER
†MARTIN GYÖRGY
MARTON TIBOR
MASEK ZSÓFIA

MÁTYÁS SZABOLCS
MORVAI TÜNDE
†NAGY IVÁN
ÖRDÖG ISTVÁN
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA
PÁL VIKTOR
PAP JÓZSEF
PAP NORBERT
REMÉNYI PÉTER
SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT
SOÓS ESZTER
SZABÓ TAMÁS
SZÓKE BÉLA MIKLÓS
TÁTRAI PATRIK
TEKNŐS LÁSZLÓ
TINER TIBOR
TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ
UJVÁRY GÁBOR
VADÁL ILDIKÓ
VÁNDOR ANDRÁSNÉ
VÁRKONYI LÁSZLÓ
ZAGYI NÁNDOR